

Papp Júlia

OPTIMO PRINCIPI RESTITUTORI DACIAE

Adatok egy 18. századi politikai toposz képi ábrázolásához

Erdély nyugati és déli része 106 és 271 között Dacia provinciaként a Római Birodalomhoz tartozott. A 11. század elejétől – a király helytartójának, a vajdának az irányításával – a Magyar Királyság része volt, a 16. század második felében pedig – miután a Magyar Királyság a török hódítás, illetve a Habsburgokkal folytatott trónviszály során három részre szakadt – török fennhatóság alatt önálló fejedelemséggé vált. Az Oszmán Birodalom csak a 17. század végén gyengült meg annyira, hogy a Habsburgok által vezetett egyesült európai seregek felszabadíthatták uralma alól az egykori Magyar Királyság nagy részét. Az 1691-ben I. Lipót császár (1658–1705) által kiadott Diploma Leopoldinum Erdélyt a meglévő szabadságjogok – köztük az Európában egyedülálló vallásszabadság – és kiváltságok nagy részének megtartásával önálló tartományként hozzácsatolta a Habsburg Birodalomhoz. 1694-ben létrejött az új tartomány ügyeivel foglalkozó bécsi Erdélyi Kancellária, a fejedelmi tisztséget pedig az udvart képviselő kormányzó váltotta fel. Bár 1704-ben a Habsburg-ellenes szabadságharc vezetőjét, II. Rákóczi Ferencet (1676–1735) az erdélyi országgyűlés fejedelemmé választotta, a szabadságharc leverése (1711) után a Habsburg-uralom állandósult a tartományban.

Az új tartománynak a Birodalomba történt 18. századi integrálásával párhuzamosan kialakult egy sajátos toposz, mely a középkori „renovatio imperii” analógiájaként a Habsburg uralkodókat az egykori Dacia renoválóiként, dicsőségének helyreállítóiként üdvözölte.¹ A toposz szöveges és képi megjelenítésével gyakran találkozunk az erdélyi antik emlékek – elsősorban a feliratos kövek – feltárása, megmentése és rendszerezése kapcsán, de feltűnik erdélyi emlékeken is.

Az antik feliratos kövek gyűjtésének hazai hagyománya a 15. századig nyúlik vissza.² Az uralkodóház reformpolitikája következtében a 18. század elején számos, a császárság szolgálatában álló hivatalnok és katonatiszt érkezett Erdélybe. Közülük néhányan – egyesek hivatásuk

*Papp Júlia művészettörténész,
az MTA BTK MI tudományos munkatársa
Kutatási területei: a 19. század művészete,
könyvillusztráció, gyűjtéstörténet
E-mail: pappjulia@arthist.mta.hu
Honlap: <http://www.pappjulia.eoldal.hu/>*

*Júlia Papp, art historian, research fellow,
Hungarian Academy of Sciences,
Research Centre for the Humanities,
Institute of Art History
Areas of research: 19th-century art, book
illustrations, history of art collecting
E-mail: pappjulia@arthist.mta.hu
Website: <http://www.pappjulia.eoldal.hu/>*

¹ Alfred SCHÄFER: Die Alterthümer Daciens in einer Landesbeschreibung des 18. Jahrhunderts. Geschichtskonstruktionen unter Österreichischer Herrschaft. In: *Zentren und Wirkungsräume der Antikerezeption. Zur Bedeutung von Raum und Kommunikation für die neuzeitliche Transformation der griechisch-römischen Antike*. Hrsg. Kathrin SCHADE–Detlef RÖSSLER–Alfred SCHÄFER. Münster, Scriptorium, 2007. 131–137.

² A 15–18. századi hazai epigráfiai törekvések rövid összefoglalását és a kérdés szakirodalmát újabban lásd Júlia PAPP: The Practice of Collecting Antiques and Curiosities in Transylvania in the Eighteenth Century – Saxon Lutheran Pastor Laurentius Weidenfelder and his Ties to Other Enthusiasts. *Journal of the History of Collections*. 25. 2013. 3. 373–389; Uő: Régiség- és ritkasággyűjtés a 18. századi Erdélyben – Laurentius Weidenfelder száz évvel ezelőtti evangélikus lelkész gyűjtői kapcsolati hálója. *Századok*, 147. 2013. 5. 1269–1291.

hoz kapcsolódóan, mások passzióból – figyelmet fordítottak a visszahódított országrészben előkerült antik emlékekre. Az erdélyi pénzverde fővésnőke, Carl Josef Hoffmann által 1714-ben a gyulafehérvári erőd alapköletétele alkalmából készített emlékérem előlapján a páncélos, sisakos Minervát látjuk, hátlapján pedig az erőd látképét. A hátlap feliratában utalást találunk arra, hogy az Erdély katonai főparancsnoka, Stephan Steinville császári lovassági tábornok felügyelete alatt folyó építkezések során az ókori romok is újjáélednek: CONDITVR. ALBA. CAPVT. REGNI. QVAE. IVLIA/QVONDAM. A. STAINVILL. LAPIS. EST. QVI./ DACICA. RVDERA. DEVAE. RESTAV(ra) RE. / PARAT DE QVO. CSICK. SERREDA / PLAVDET. (Megalapítottat Steinville által az ország fővárosa, Gyulafehérvár alapkövének letételével, aki [Steinville] most készül újjáépíteni Déván a dáciai romokat, s ezt Csíkszereda is helyesli.)³

Egy 1715-ben Hoffmann által szintén a gyulafehérvári erőd alapköletételének emlékére készített érem előlapjának szövegét (LVCE SACRA / CAROLI (: SIMILES, ALBA ACCIPIT ORTVS :) / IN SOLIDA PRIMVS / PONITVR ARCE LAPIS / IVLIA NATA. FVI. CAROLVS / VIM ROBRV ET AVXIT: / IVLIA SIN LIBEAT, NVNC / CAROLINA / VOCER.), a vers fordítását (Szent Károly nap, Fejérvár von oly nevezet. Bástyája nyert illy írott fundamentom követ. Julia voltam és hogy már meg-erössödtem. Károly Fejér-várrá lett régi nevezetem.), illetve az erőd átépítésének körülményeit erdélyi feliratos kövekkel is foglaló kéziratában Huszti András is megörökítette.⁴

Egy 1717-ben szintén Karl Josef Hoffmann által készített emlékérem előlapján az OPTIMO PRINCIPI RESTITUTORI DACIAE MDCCXVII felirat és a trónon ülő VI. Károly német-római császárt (1711–1740) megkoszorúzó Victoria, hátlapján pedig a DONUM PAR VOTIS felirat, az ülő Iustitia mellett hét vár (Siebenbürgen), illetve a három rendi nemzet szövetségét (*unio trium nationum*) szimbolizáló három gyermek ábrázolása látható.⁵ Az előlap felirata feltehetően a 2. század elején Daciát elfoglaló Trajanus császár (98–117) uralkodása alatt veretett, SPQR OPTIMO PRINCIPI SC feliratú antik pénzekre vezethető vissza. Ez a felirat szerepel azon a 106–111 között Rómában készült bronz sestertiuson is, melynek előlapján a császár portréja, hátlapján pedig a 103 és 105 között általa építtetett al-dunai Trajanus-híd (Pons Trajani) látható.

A toposz népszerűségét jelzi, hogy a szerző portréja és egy bányászati jelenet mellett a Hoffmann érméről készített rézmetszet (1. kép) díszítette Köleséri Sámuel 1717-ben megjelent,

SALUTI POPULO-
RUM.
INVICTO CÆSARI
CAROLO
AUGUSTO
GERMANICO. HISPANICO. PAN-
NONICO. BOEMICO.
DACICO.
DIVI LEOPOLDI MAGNI
FILIO
OPTIMO. PIO. PATRIÆ PATRI.
BEL-

1. kép. Könyvillusztáció.

In: Samuel Köleseri: *Auraria Romano-Dacica*. Cibinii, 1717

³ Vö. Adolf Resch: *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*. Hermannstadt, Michaelis, 1901. 230–231. No. 113–116.; 931. számú érem. Huszár Lajos Éremtár, Gyöngyös, 18. századi emlékérmek. Lásd <http://www.eremtar.hupont.hu/76/erdelyi-ermek-a-18-szazadbol>, letöltve 2014. június 17.

⁴ Huszti András: *Ó- és újj Dácia az az Erdélynek régi és mostani állapotjáról való História...* Bécs, Diénes Sámuel, 1791. 27–28. Vö. Resch 1901. i. m. 231. No. 117–122; 932. számú érem. Huszár Lajos Éremtár, Gyöngyös, 18. századi emlékérmek. <http://www.eremtar.hupont.hu/76/erdelyi-ermek-a-18-szazadbol>, letöltve 2014. június 17.

⁵ Emlékérem Erdély helyreállítására, ón, átmérő 41 mm, 41,29 g. Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára, Budapest. Vö. Resch 1901. i. m. 233. No. 131.

2. kép. Címlapelőzők és címlap. In: Samuel Köleseri: *Auraria Romano-Dacica*. Cibinii, 1717

számos feliratos követ is ismertető bányászati munkáját (2. kép).⁶ A toposzhoz kapcsolódva az egykori római tartományok, köztük Dacia uralkodójaként említette Köleséri VI. Károlyt a neki szóló üdvözlésben is: SALVTI POPVLORVM INVICTO CAESARI CAROLO AVGVSTO GERMANICO. HISPANICO. PANNONICO. BOEMICO. DACICO... Köleséri kapcsolatban volt az erdélyi pénzverdével, hiszen egy 1722-ben a Pragmatica Sanctio emlékére kiadott éremnek ő készítette a feliratát.⁷ Feltehetően ezért ismerte már az elkészülés évében a bányászati munkája díszítésére felhasznált érmet, s talán birtokolta is,⁸ hiszen a rézmetszőnek kellett mutatni egy mintát, hogy előképpül használhassa azt. Köleséri az ókori Dacia történelmét könyve első fejezetében (*Historiam Aurariarum Romano-Dacicarum exhibet*) ismerteti, közreadva számos antik feliratos kő szövegét.

⁶ Samuelis KÖLESERI De Keres-eer Secretarii Gubernialis Caesareo-Regii, Principatus Transilvaniae, &c.: *Auraria Romano-Dacica*. Cibinii, Typis publicis, Anno MDCCXVII.

⁷ RESCH 1901. i. m. 233. No. 132.

⁸ Az mindenesetre biztos, hogy Köleséri antik pénzeket gyűjtött. Értékes könyvgyűjteményének maradványát Nagyszében városa császári engedéllyel csak 1776-ban tudta megvásárolni. „Das dabey befindliche Münzkabinet enthielt nicht viel über tausend Griechische, und Römische Münzen, und darunter gar keine seltene. Allein, wie manche Verehrer hatten vorher schon diese Reliquien besucht!” Johann SEVERT: *Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten und ihren Schriften*. Preßburg, Weber und Korabinsky, 1785. 236.

A fejezet végén említi Stephan Steinville grófort, akinek építkezései – mint láttuk – jelentős szerepet játszottak a gyulafehérvári antik leletek előkerülésében.

„Nemrég történt, hogy a mostani Károlyvár, vagyis Gyulafehérvár erődítési és árkolási munkálatai közben számos római leletre bukkantak, az egykori itáliai kolónia bizonyítékaira. Mindez Károly császárnak, a rómaiak méltó utódjának köszönhető” – írta 1721-ben Köleséri a német tudósnak, Johann Burkhard Menckének (Mencken) (1674–1732) is.⁹

A VI. Károly szolgálatában álló Giuseppe Ariosti olasz katonatiszt pontosan lemásolta és lerajzolta az Apulum római castrumának helyén épült középkori gyulafehérvári vár átépítéskor előkerült antik feliratokat, s a kéziratot elküldte Veronába, Francesco Scipione Maffei (1675–1755) írónak és ókortudósnak.¹⁰ A kézirat címében az uralkodó, VI. Károly római császárként (CARLO VI IMPERATORE DE ROMANI) szerepelt, a címlap antik diadalívet utánzó architektónikus díszítésében pedig a RESTITVTORI DACIARVM (Dácia megújítója), illetve RESTAVRATORI PANNONIAE (Pannónia helyreállítója) felirat olvasható. Az előszóban Ariosti párhuzamba állítja VI. Károlyt és Trajanus császárt, s említést tesz Sarmizegetusáról és Ulpia Trajanáról.

Ariosti a császár kívánságára 1723-ban Gyulafehérvár környékén és máshol talált feliratos kövekkel megrakott hajókat küldött Bécsbe. Az út során az egyik hajó Szegednél elsüllyedt – roncsait sok keresés ellenére máig sem találták meg –, a Bécsbe érkezett antik köveket pedig a császári könyvtár, a Hofbibliothek lépcsőházába építették be, ahol – néhány pannóniai és római kövel együtt – a mai napig is láthatóak.¹¹ Ariosti kézírata tartalmazza az elsüllyedt kövek leírását is. Az ókori emlékek megmentése és az udvari reprezentációba való „beépítése” tehát nemcsak a kor divatjával volt összhangban, hanem a birodalom erdélyi politikai és kulturális legitimációját is erősítette: a Habsburg uralkodók új életre keltették az egykori Dacia kultúráját.

A Duna-menti vidékeket bemutató nagyszabású, hatkötetes munkája¹² második kötetét a területen található római kori katonai emlékeknek (*antiquitates romanae militares*) szentelte Luigi Ferdinando Marsigli (1658–1730) olasz származású katona, hadmérnök és földrajztudós, aki a császári csapatok tisztjeként részt vett Buda visszavételében, majd 1690-ben Erdélybe került. Az antik feliratos kövekről, reliefekről, szobrokról, épületromokról készült illusztrációkkal díszített kötetet monumentális rézmetszet vezeti be, mely az egykori Trajanus-híd építését ábrázolja. A kép előterében Trajanus császár latin feliratos (PROVIDENTIAE. AVG. VERE. PON/TIFICIS VIRTVS. ROMANA / QUID NON DOMET / SVB IVGVM ECCE RAPITVR / ET DANVVIVS.), díszes

⁹ Kolozsvár, 1721. április 3. JAKÓ Zsigmond: *Köleséri Sámuel tudományos levelezése 1709–1732*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2012. 16. levél. „*Insignia certe magnificentiae coloniae Apulensis documenta, quae a mille annis sepulta jacuerunt, ut nomen Romanum e ruinis et mortibus resurgeret, ac sub auspiciis Augusti Caesaris, cuius vires Romanae potentiae aemulas uterque experitur orbis, duplicata maiestatis gloria imposito Carolinae titulo renovatae, perpetuitati dicaret, in tantilla terrae parte, eruta sunt pagis et lignibus fossorum, et quid non acinacibus tot fortium virosum, qui sub signis Carolinis merent, ignotorum non fundorum sed provinciarum accessionis sperare licebit?*” 46.

¹⁰ A kézirat egyik példányát a veronai Biblioteca Capitolareban őrzik, melynek hasonmás kiadása nemrég látott napvilágot: *Epigrafi romane di Transilvania raccolte da Giuseppe Ariosti e postillate da Scipione Maffei Bibliotheca Capitolare de Verona Manuscritto CCLXVII*. Studi e ricerche a cura die Gian Paolo MARCHI e József PÁL. 1. Verona–Szeged, Università degli Studi di Verona–Szegedi Tudományegyetem. 2010.

¹¹ Gerhard WINKLER: Die römischen Inschriftsteine der Österreichischen Nationalbibliothek. *Biblos*, 20. 1971. 203–208; Rudolf NOLL: Wiener Antikensammlungen im 18. Jahrhundert. In: *Antikensammlungen im 18. Jahrhundert*. Hrsg. Herbert BECK, Peter C. BOL, Wolfram PRINZ, Hans von STEUBEN. Berlin, Mann, 1981. 231–236; Volker WOLLMANN: Die Erforschung der Römer- und Völkerwanderungszeit in Siebenbürgen bis zu Beginn des 20. Jahrhunderts. In: *Siebenbürgen zur Zeit der Römer und der Völkerwanderung*. Hrsg. Wolfgang SCHULLER. Köln–Weimar–Wien, Böhlau, 1994. (Siebenbürgisches Archiv Band 29.) 232–233.

¹² *Danubius Pannonico-Mysicus. Observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex Tomo digestus* ab Aloysio Ferd. Com. MARSILI (sic)... Hagae... Amstelodami... Uytwerf et Changuion, 1726. Tomus secundus.

3. kép. Címlapelőzék.

In: *Danubius Pannonico-Mysicus.*

Observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex Tomo digestus ab Aloysio Ferd.

Com. Marsili [sic]... Hagae... Amstelodami...
1726. Tomus secundus

posztamensre helyezett mellszobra látható (3. kép). A Pons Trajani részletes leírásában – melyet a kötet XXXIII. ábrája mutat be – Marsigli hangsúlyozta, hogy pontos helyének meghatározását a területnek a törökök alól 1689-ben történt felszabadítása tette lehetővé: „Azonban a legújabb írók, akik csak azokra az ismeretekre támaszkodnak, amelyeket a régiektől kaptak, akik [szintén] egymás írásait vették át, egyáltalán nem ismerték a pontos helyet, amelyet Trajanus a híd számára kiválasztott, mivel [ez] különféle barbárok fennhatósága alatt volt, akik nyomban gátat vetettek a műveltekkel való kapcsolatoknak; és mi a tudatlanságnak ugyanezen sötétjében tétlenkednénk most, hirtelt adva a régiek hamis írásainak, ha valami fény nem vetődött volna [erre] a császári hadsereg három győzelme után, ti. a patchinói [Batočina], nissai [Niš] és végül a vidinói [Vidin] [győzelmek] 1689-ben a törökök ellen, amelyek minket épp arra a helyre vezettek, ahová Trajanus a dákok ellen [vonulván] hidat épített; hogy mi is Valachiába, a téli tábor felé továbbvonuljunk.”¹³ Marsigli leírást és egy önálló, négy ókori emléket bemutató táblát közöl a Gyulaféhérvár környékén található Ulpia Trajanáról – ahogy ő írja, az egykori Sarmigetusáról (sic).¹⁴

Az 1729-ben Erdélybe helyezett Johann Conrad von Weiss osztrák mérnökkari alezredes 1734-ben feljegyzéseket készített a szamosújvári kastélyban, Kolozsvárott, a tordai

templomban, Ulpia Traiana Sarmizegetusában, illetve kisebb falvakban található antik emlékekről, elsősorban a latin nyelvű feliratos kövekről.¹⁵ Kéziratos gyűjtéséhez a jelenleg a brassói Fekete templom könyvtárában őrzött, *Observationes Historicae* című munkájában Laurentius Weidenfelder (1693–1755) erdélyi szász evangélikus pap fűzött kritikai megjegyzéseket.¹⁶

Mária Terézia (1740–1780) parancsára és költségén *Die Alterthümer Daciens in dem heutigen Siebenbürgen, aus den Zeiten, als dieses schöne Land die Römer regierten. Auf Befehl und Kosten Ihrer Majestät der Kaiserin* címmel negyedréteg nagyságban jelentette meg 1775-ben Bécsben Sylvester Joseph Freiherr von Hohenhausen und Hochhaus¹⁷ (1735–1814) holland származású császári katonatiszt az erdélyi ókori emlékeket bemutató munkáját.¹⁸ Hohenhausen a Habsburg Bi-

¹³ SZÉLES Ágnes fordítása. „Novissimi vero scriptores solis cognitionibus innixi, quas a veteribus acceperunt, quorum unus alterius scripto transcripsit, ignoraverunt plane verum locum ad hunc Pontem a Trajano selectum, qui sub variis barbaris, imperiis fuit, quae erudita commercia jugiter prohibuerunt; & nos iisdem ignorantiae tenebris involuti modo jaceremus, falsis veterum scriptis fidem praebentes, nisi lumen aliquod affulsisset tribus victoriis ab exercitu Caesareo relatis, de Patchino, Nissa, & demum Vidino, anno 1689. contra Turcas, quae nos ad eum praecise locum duxerunt Pontis a Trajano Contra Dacos constructi; ut nos quoque ad hyberna in Vallachiam progredieremur.” MARSIGLI 1726. i. m. 25.

¹⁴ MARSIGLI 1726. i. m. 65–66. Tab. 60.

¹⁵ WOLLMANN 1994. i. m. 234. A gyulaféhérvári vár átépítéséhez kapcsolódó tevékenységéhez vö. András Kovács: Carlsburg, città delle iscrizioni romane. In: *Epigrafi romane di Transilvania* 2010. i. m. 107.

¹⁶ WOLLMANN 1994. i. m. 234. Vö. PAPP 2013. i. m.

¹⁷ Constant von WURZBACH: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Wien, Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei. 1863. Band 9. 193.

¹⁸ [Sylvester Joseph Freiherr von HOHENHAUSEN UND HOCHHAUS]: *Die Alterthümer Daciens in dem heutigen Siebenbürgen. Aus den Zeiten, als dieses schöne Land die Römer regierten. Auf Befehl und Kosten Ih. Majestät der Kaiserin*. Wien, Trattner, 1775.

rodalom délkeleti részein állomásozva feljegyzéseket és rajzokat készített az eléje kerülő római maradványokról, feliratos kövekről, szobrokról, épületromokról.

A könyv első oldalain koherens szöveges és képi utalásrendszert találunk a Habsburg uralkodók mint a római császárok örökösei toposzra. A bevezető sorok párhuzamba állítják a barbár Decebalt legyőző Trajanus császárt és az Erdély lakóit a despotizmus rabszolgaságából – vagyis a török uralom alól – felszabadító Lipót császárt. A kiadvány első önálló, *Trajanias* címet viselő antikizáló rézmetszete az 1765-ben német-római császárrá választott II. Józsefet, illetve a 2. század elején Dáciát elfoglaló Trajanus római császárt ábrázolja (4. kép); az ezután olvasható *Traianidae!* című szövegrész pedig az 1773-ban erdélyi szemléúton járt fiatal császárt (Mária Terézia társuralkodóját) az első után 1670 évvel Dacia földjére lépő második Trajanusként említi.

Mária Teréziát a könyv szerzője a következő szövegrészben ennek megfelelően a második Trajanus dicsőséges anyjaként üdvözlí: „Wer sollte demnach die Denkmäler des Ersten Trajans gnädiger aufnehmen, als die glorreichste Besitzerinn einer seiner schönsten Eroberungen für das römische Reich – die fürtrefflichste Mutter der Zweyten – und die Regiererin nach den nämlichen milden Grundsätzen.”¹⁹ A megnevezéssel összhangban a következő rézmetszet római matrónaként ábrázolta az uralkodónőt. Antikizáló jellegű – a Trajanust és II. Józsefet ábrázoló korábbi metszethez hasonlóan – az uralkodónő profilban, domborműszerűen ábrázolt fejének elhelyezése egy medalionban, illetve az ezt tartó emlékműszerű építmény, melynek szövege az ókori feliratos kövek antikva betűtípusát követi (5. kép).

Római hadiöltözetben, lovon ülve ábrázolta a társuralkodót Johann Martin Krafft (1739–1781) a II. József 1773-as Erdélybe érkezése, illetve Erdélyből való elutazása alkalmából készített emlékérméin. Utóbbi hátlapján a FELICITAS DACIÆ, azaz, „Dácia boldogsága” felirat olvasható.²⁰

„[B]áró Hohenhausen csajkista major” könyvét Kazinczy Ferenc is ismerte: „Az én krasz-nai barátom engem azon útra egy becses könyvével ereszte el magától, melyet atyja, a referendárius, Mária Teréziától véve ajándékban, s abból ismerhetem mind Demust, mind Ulpiát. A könyv oly ritka, hogy nevezeteseb bibliotékákban sem találhatik. Kírom tehát, amit az oda elju-

4. kép. Könyvillusztráció.

In: Sylvester Joseph Freiherr von Hohenhausen und Hochhaus: *Die Alterthümer Daciens in dem heutigen Siebenbürgen. Aus den Zeiten, als dieses schöne Land die Römer regierten.* Wien, 1775. 7.

5. kép. Könyvillusztráció.

In: Sylvester Joseph Freiherr von Hohenhausen und Hochhaus: *Die Alterthümer Daciens in dem heutigen Siebenbürgen. Aus den Zeiten, als dieses schöne Land die Römer regierten.* Wien, 1775. 11.

Vö. WOLLMANN 1994. i. m. 233.; BODOR András: Erdély ókori történetének kutatása a XIX. század közepéig. *Erdélyi Múzeum*, 57. 1995. 3–4. 71.; SCHÄFER 2007. i. m.

¹⁹ HOHENHAUSEN 1775. i. m. 13.

²⁰ RESCH 1901. i. m. 241. No. 198–202; 241–242. No. 204–209. 947. érem. Huszár Lajos Éremtár, Gyöngyös, 18. századi emlékérmek. Lásd <http://www.erehtar.hupont.hu/76/erdelyi-ermek-a-18-szazadbol>, letöltve 2014. június 17.

tók tudni vágyhatnak. Címe a munkának ez: *Die Alterthümer Daciens in dem heutigen Siebenbürgen*. Wien, bei Trattner, 1775. 4. A császárné költségén. Jött-e ki több e kötetnél, nem tudom.”²¹ Kazinczy kritikával illeti a könyv szerzőjének építészettörténeti, s dicséri régészeti ismereteit:

„Mert oly proporciójú oszlopokat, s oly hasasokat, amilyeket Hohenhausen ada a maga részein, a német munka olvasói vétkeesen rajzoltaknak fognak tekinteni. Úgy hiszszük, a major inkább érte a taktikához, mint a városi építés törvényeihez, s abban, amit Ulpia Trajána felől beszél, hajlandóbbak vagyunk követni intéseit.”

Kazinczy Decebál egykori székhelye, az ókori Sarmizegetusa helyének meghatározásánál Hohenhausen véleményét összeveti más szerzők – Johann Seivert, Benkő József (1740–1814) – nézeteivel, s hangsúlyozza, hogy a kérdésre „az utas Erdélyben nyugtató feleletet nem talál”. Azt mindenestre leszögezi, hogy ha Hohenhausen állításai igazak, „világos, hogy Szármic és Várhely, azaz Ulpia Trajána, nem lehet egy. [...]”

De nem lehet-e feltenni annak, aki a mai Fehérvár, előbb tehát Apulum és még előbb Tárnic fekvését ismeri, hogy Tihó ott véve lakást, ahol az Erdély megvert fejedelme Gyeló lakott. Annak dombja a fortificatio akkori szükségéhez képest, fejedelmi laknak alkalmas vala; s az Ulpia Trajána építése oly hevesen van motiválva Hohenhausen által, hogy én ugyan egyebet, mint aminőt ő tanít, nem is képzelhetek.”

Levele végén Kazinczy Johann Seivert epigráfiai munkája (6. kép) alapján ír a Gyulafehérváron talált antik feliratos

6. kép. Cím lap. In: Johann Seivert: *Inscriptiones monumentorum Romanorum in Dacia Mediterranea*. Viennae, 1773

²¹ KAZINCZY Ferenc: *Erdélyi levelek*. Budapest, Eötvös, 2008. 126. A könyvet 1818-ban Cserey Farkas küldte el Kazinczynak. 3610. levél. Cserey Farkas – Kazinczynak. Kraszna, 1818. június 14. „A Bolbolt vivő embered által venni fogsz egy Tégedet bizonyosan interesszaló könyvet: Die Alterthümer Daciens in dem heutigen Siebenbürgen – aus den Zeiten als dieses Schöne Land die Römer Regirten – Auf befehl und Kosten Ihrer Majestät der Kaiserin. Wien bey Joh. Thomas Edlen von Trattner 1775. Írta S. I. Baron von Hohenhausen, Major von dem Tsaiken Bataillon. Képekkel. Ez bizonyosan ritka könyv, és most többet rólla nem írok, hogy annál nagyobb légyen gyönyörűség – által olvasd pedig és használd bellőle a használni valókat, mentül előb, mert az a gondolatom íranta, hogy a benne lévő nagyon interesszant képekbül némeljek az Erdélyi Muzeumba ki adattassanak.” *Kazinczy Ferenc levelezése*. Közzéteszi Dr. VÁCZY János. XVI. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1906. 75; 3658. levél. Cserey Farkas – Kazinczynak. Kraszna, 1818. október 31. „Hohenhausennek több darabjai nincsenek meg nékem, de meg van Seiwertnek az Erdélji régi Inscriptiokrul, és monumentumokrul ki adott könyve, eszt ha parancsolod, mikor Leveleidet el viteted, meg küldöm.” Uo. 217; 3672. levél. Cserey Farkas – Kazinczynak. 1818. november 25. „Ezen csomóba vészed... Seivertet. Hohenhausennek nállam nincsen több darabja...” Uo. 241.

kövek említett, 1723. évi Bécsbe szállításáról is: „Római maradványokról lévén itt szó, álljon itt, amit Seivert (lap 30.) mond: Inscriptiones Romanae per Transilvaniam obuiaie ut Viennam portarentur, ab Imp. Carolo VI. anno 1723. mandatum est, tantaque rei cura Comiti Italo Ariosti commissa fuit. Minime vero votis omnia respondebant, Valachi enim in Comitatu Hunyadensi omnes sicubi reperirent destruebant lapides, ut ab onere deportandorum Albam tanto facilius immunes forent. Accidit etiam, ut duae ad Lippam naves una cum lapidibus in Marusio submersae sint, cura vero Ariostana nonnullos lapidum iterum ex alveo fluminis productos esse, dicitur. Most azok a bécsi bibliotheca grádicsait ékesítik.”²²

A toposz népszerűségének továbbélését jelzi, hogy Köleséri *Aurariája* 1780-as, Johann Seivert általi újabb kiadásából hiányzik a szerző portréja és a bányászati jelenet, az emlékpénz reprodukciója és a császárhoz intézett üdvözlő szöveg azonban szerepel benne.²³ Az éremnek az *Aurariában* található ábrázolását Seivert az erdélyi tudósokat bemutató életrajzgyűjteményében is említi, azt feltételezi azonban – mint láttuk, tévesen –, hogy az érem csak a metszeten létezett: „mit einer Zueignungsschrift an den Kaiser Karl den VI. gloriwürdigsten Andenkens, die eine Denkmünze mit der Umschrift: OPTIMI PRINCIPI RESTITUTORI DACIAE. M. DCCXV. An der Stirne führt. – Gar nicht nach antickem Geschmacke, und vielleicht nie ausgeprägt.”²⁴

*

A 18. században az antik emlékek kutatása, feltárása – ahhoz a már Mátyás király korában is megfigyelhető törekvéshez²⁵ hasonlóan, mely az Erdély feletti politikai uralmat az antik emlékeknek az udvari reprezentációban való felhasználásával legitimálta – alkalmanként összekapcsolódott az uralkodónak és a birodalomnak a római hagyománnyal, közvetve a dáciai római uralkodókkal való jogfolytonosságának a hangsúlyozásával. A 19. században a nemzettudat erősödésével párhuzamosan a helyi ókori kulturális örökség ezzel szemben már egyre inkább az Erdélyben élő népek eredetét és/vagy történelmét, múltját nemesítette meg. Kiválóan szemlélteti ezt a törekvést annak az 1821-ben a budai egyetemi nyomdában megjelent román nyelvű folyóiratnak a metszete, mely Eutropius 4. századi római történetíró *Róma rövid története* című munkájából vett részletet illusztrált, s melyen a Rómát alapító Romulus portréja, illetve a „Romulus, strămoșu românilor” (Romulus, a románok őse) felirat olvasható.²⁶

²² KAZINCZY 2008. i. m. 128.

²³ SAMUELIS KÖLESERI *De Keres-eer Avraria Romano-Dacica...* Iterum edita curis Ioannis SEIVERT. Posonii, & Cassoviae. Svmptibus Ioan. Michaelis Landerer Typographi, et Bibliopolae. 1780.

²⁴ SEIVERT 1785. i. m. 238.

²⁵ RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes: A római főlíratok gyűjtői Pannóniában. In: *Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541*. Szerk. TAKÁCS Imre–MIKÓ Árpád. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1994. 323; BODOR 1995. i. m. 56.

²⁶ *Biblioteca românească*. Buda, Egyetemi Nyomda. 1821. Az illusztrációt Anca Elisabeta Tataynak a folyóiratszámunkban megjelenő tanulmányából ismerem, reprodukcióját lásd a román kutató írásában.

Júlia Papp

OPTIMO PRINCIPI RESTITUTORI DACIAE

On the Visual Depiction of an 18th-century Political Topos

Following the expulsion of the Turks and parallel to the 18th-century integration into the Habsburg Empire, Transylvania established a peculiar topos which, as an analogy of the medieval “renovatio imperii,” welcomed the Habsburg rulers as Dacia’s renovators and the restorers of its former glory.

In addition to the Transylvanian medallions, we come across visual and verbal depictions of this topos in illustrations of publications that deal with the discovery, the preservation, and systematisation of antique relics, especially inscribed stones. Sámuel Köleséri’s 1717 book on mining in Transylvania (which it also deals with inscribed antique stones found in Transylvania) is decorated with a visual depiction of this, just as the Italian-born soldier, military engineer and geographer Luigi Ferdinando Marsigli’s monumental publication on the Roman military artefacts (1726) is, or the work of Sylvester Joseph Freiherr von Hohenhausen und Hochhaus, who was also stationed in Transylvania and who published his work on antique artefacts of Dacia at the command of Maria Theresa. Even Ferenc Kazinczy used Hohenhausen’s book when studying Transylvanian antiques.

While in the 18th century research and excavation of antique artefacts was used to legitimize political power over Transylvanian through the use of these artefacts in court representations, in the 19th century parallel to the rise of national consciousness, the local antique cultural heritage was increasingly used to ennoble the origins and/or history and past of the peoples living in Transylvania.